

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Boeken

Freud en de anderen

Bespreking van: André Green – Manuel Macias (1994), *Un psychanalyste engagé*. Calmann-Lévy, Paris, ISBN 2-7021-2367-8, en: Pierre Bayard (1994), *Maupassant, juste avant Freud*. Éditions du Minuit, Paris, ISBN 2-7073-1493-5

Henk Hillenaar

André Green (geb. 1927) werpt zich de laatste vijftig jaar binnen de Franse psychoanalytische wereld steeds meer op als de grote voorvechter van de freudiaanse orthodoxie. Hij doet dat niet door de heterodoxie – in dit geval vooral de school van Lacan en haar vele afspitsingen – te vuur en te zwaard te bestrijden. Die strijd voert hij soms óók, maar zijn voornaamste bezigheid is toch daar een eigen, vaak zeer rijke en suggestieve theorie tegenover te stellen. Oorspronkelijk bevriend met Lacan heeft hij, zoals menig ander van diens volgelingen, onder erkenning van de grote verdiensten en de soms geniale inzichten van de meester, diens wel zeer vergaande rationalisering en met name zijn klinische praktijk verworpen. De geschiedenis zal straks moeten uitmaken wat er in deze machtsstrijd allemaal aan de hand is geweest. Feit is dat de vele studies die Green ondertussen gepubliceerd heeft, zowel op klinisch als op cultureel gebied, een steeds grotere bekendheid genieten en een soort tegenhanger zijn gaan vormen voor de stroom meer lacaniaans georiënteerde boeken die verschijnen.

Verleden jaar heeft deze bekendheid geleid tot de publikatie van een serie gesprekken die Manuel Macias met Green gevoerd heeft over diens leven, ideeën en werk. Het boek draagt de veelzeggende titel *Een geëngageerde psychoanalyticus* en biedt niet alleen een boeiend beeld van Greens persoonlijke ontwikkeling als analyticus, maar voegt ook een serie belangwek-

kende gegevens toe aan de geschiedenis van de psychoanalyse in Frankrijk zoals die onlangs door Elisabeth Roudinesco geschreven is. De lezer die vooral nieuwsgierig is naar de inhoud van Greens denken vindt hier, weliswaar summier en zeer fragmentarisch, de grote ideeën terug die zijn werk dragen. Deze zijn meer dan eens gekleurd door Lacans ideeën – met name die over de articulatie tussen werkelijkheid, verbeelding en taal. Daarnaast zijn de theorieën van Melanie Klein, Winnicott en Bion graag benutte inspiratiebronnen. Green staat bekend als ‘de man van het affect’, omdat een van zijn herkenbaarste verwijten aan het adres van Lacan diens veronderstelde verwaarlozing van het affect in de analyse betreft. Zelf vindt Green het belangrijker in zijn werk een verfijning tot stand te brengen van de concepten waarmee Freud ons psychisch functioneren weergeeft. Met name interesseert hem de wijze waarop wij ons een voorstelling vormen van ons driftleven en van alles wat wij met de vage term ‘psychosomatisch’ aanduiden. Meer dan wie ook heeft hij de laatste jaren laten zien hoe ‘het negatieve’ centraal staat in het menselijk driftleven en in het daarop geënte psychische bestaan: de gehele caleidoscoop van ontkenningen die ons innerlijk bestaan op alle niveaus kenmerken heeft hij in kaart gebracht in *Le travail du négatif* (1993): het onbewuste, de verdringing, de weerstand, de ontkenning, de loochening, de rouw, de herhaling, het masochisme, het doodsinstinct en zelfs de sublimatie zijn evenzovele vormen van – of stadia in – het negatief functioneren, niet alleen van het ‘Ik’, maar van de menselijke seksualiteit en van onze psyche in het algemeen. In dit *travail du négatif* ziet Green de ‘tragische’ maar noodzakelijke dialectiek tussen onze libido en de obstakels die wij blijkbaar nodig hebben om de ‘wanorde die onze psyche kenmerkt’ in acceptabele banen te leiden.

In deze context komt hij vaak tot zeer treffende

stellingnames: 'Men kan zonder vrees om zich te vergissen verklaren,' zo schrijft hij ergens, 'dat het de zonde van Freud geweest is in de opvatting die hij zich van ons zieleleven maakte de plaats van de Ander tot een minimum gereduceerd te hebben.' Zo verklaart Green de historische noodzaak van reacties als die van Melanie Klein die over 'object-relatie' gaat spreken, of die van Lacan en diens 'grote en kleine A(nder)'. Zij maken duidelijk, aldus Green, dat Freuds theorie op dit essentiële punt om aanvulling vraagt. Vreemd genoeg lijkt hij hier geen oog te hebben voor de plaats van de overdracht binnen de analyse, waarbij die 'ander' immers in Freuds latere werk een hoofdrol is gaan spelen.

Ondanks Greens vaak heftige aanvallen op de posities van andere psychoanalytici, is zijn oeuvre toch vooral een pogen om de theorie van Freud open te houden en te verdiepen, zoals onder meer blijkt uit zijn onlangs verschenen *La causalité psychique* (Éditions Odile Jacob 1995), waarin hij een eigen, specifieke causaliteit opeist voor de manier waarop de menselijke geest 'werkt', één die wezenlijk verschilt van de vormen van causaliteit die wij hanteren in de natuurwetenschappen en, op andere wijze, in de cultuurwetenschappen. In die psychisch-causale processen moet met name een plaats worden ingeruimd voor het spanningsveld van onopgeloste tegenstellingen die elders niet mogelijk blijken.

Het is wellicht interessant om in ditzelfde verband – dat van de psychoanalytische theorievorming en van de plaats die daarin aan de Ander wordt toegekend – een zeer originele studie te signaleren van Pierre Bayard: *Maupassant, juste avant Freud*. Hierin worden Freuds hypothesen over de menselijke geest afgezet tegen de manier waarop diens tijdgenoot Maupassant diezelfde geest afschildert in zijn bekende verhalen over vreemde verschijnselen, innerlijke vervreemding en waanzin. Bayard laat zien dat Maupassant op zijn wijze – impliciet – ook een theorie over onze psyche ontwerpt, waarin net als bij Freud het idee centraal staat dat wij geen baas zijn in ons eigen innerlijk. Deze 'onteigening' leidt bij hem echter niet tot het idee van een 'onbewuste', maar tot

dat van 'de Ander', buiten mij en in mij: 'Wij zijn met tweeën in mijn eigen lichaam, en hij, die ander, is vaak sterker dan ikzelf.' Het is de tijd waarin Rimbaud zijn beroemde adagium *Je est un autre* proclameert.

Vanuit dit perspectief laat Bayard zien hoe de problematiek van de verdrongen seksualiteit, waarop Freud het ontstaan van het onbewuste terugvoert, bij Maupassant zijn tegenhanger vindt in een vraag naar identiteit: hierbij staat niet de verdringing, maar de ontkenning voorop, want onze identiteit dreigt voortdurend door hallucinatie te worden aangetast en kan ten slotte onttaarden in psychose – terwijl Freud aan de horizon van 'zijn' verdringing vooral de neurose zag opdoemen. Ook hier is het opmerkelijk dat Bayard in dit spel met twee theorieën die elkaar deels dekken, deels ook tegenspreken, niet stilstaat bij de plek waar in Freuds theorie 'de ander' alsnog de scène van het onbewuste volwaardig betreedt, die van de overdracht. Dat neemt niet weg dat hij op zeer sprekende wijze laat zien dat iedere theorie – ook die van Freud – iets betrekkelijks heeft.

Bayard citeert hier een andere vrijzinnige Franse analyticus, François Roustang, die theorievorming verbindt met 'délire', iets dat een aardig licht werpt op de rijkdom én de vergankelijkheid van veel Frans denken deze eeuw.

Hoe dan ook, iedere theorie doet sommige deuren open en maakt andere deuren dicht. De vraag die Bayard, die eerder een reeks freudianse studies over literaire teksten publiceerde, via Maupassant aan zijn lezers stelt, luidt: welke deuren heeft Freud destijds dichtgedaan? Waar in zijn theorie zijn de zwakke, waar de open plekken? Hoe het antwoord op die vraag ook moge luiden – en Bayard is begrijpelijkerwijs soms geneigd Maupassants (en Lacans?) 'Ander' te verkiezen boven Freuds 'onbewuste' – de beste van de vele antwoorden zullen gezocht moeten worden in teksten waarvan de schrijvers minder door eenheid en coherentie geobsedeerd worden dan dat met de auteurs van theoretische teksten het geval is: teksten die recht doen aan de levende tegenpraak die iedere menselijk psyche kenmerkt, in literaire teksten dus. Bayard zegt dan ook, en niet alleen gekscherend, dat we steeds opnieuw 'de literatuur op de psychoanalyse

moeten toepassen'. Men zou hem kunnen vragen of ook Freud dat niet deed. En was Freud niet eveneens de eerste die ontdekte dat de topos bewust/onbewust verre van toereikend was? Is de 'Ander' bij uitstek, de dood waarvan het beeld de mens altijd vergezelt en bezighoudt, in Freuds laatste topos niet de hoofdrol gaan spelen? Freuds theoretische geschriften hebben overigens meer met literaire teksten gemeen dan alleen hun stilistische schoonheid. Hier vinden we Green terug, die voor

onze psyche een eigen wetmatigheid opeist die op geen andere terug te voeren is en die tegenstellingen en tegenspraak niet schuwt. Als zo'n wetmatigheid ergens herkend kan worden, moet dat in de literatuur zijn.

Prof. dr. H. Hillenaar is hoogleraar Romaanse taal en cultuur aan de Rijksuniversiteit van Groningen. Hij is bestuurslid van de Stichting Psychoanalyse en Cultuur.